

دانشگاه الزهرا (س)

دانشکده ادبیات، زبان‌ها و تاریخ

پایان نامه جهت اخذ درجه‌ی کارشناسی ارشد

رشته‌ی زبان‌شناسی همگانی

عنوان:

بازنمایی گفتمان هسته‌ای ایران به روایت رئیس‌جمهوری‌های دو کشور جمهوری
اسلامی ایران و ایالات متحده‌ی امریکا

استاد راهنما:

دکتر فرهاد ساسانی

استاد مشاور:

دکتر فریده حق‌بین

دانشجو:

مریم ذوالفقارروشن

اسفند ۸۸

تقدیم به

پدر بزرگوار و مهربانم

و

مادر عزیزم

قدردانی

بدین وسیله از استاد راهنمای بزرگوارم جناب آقای دکتر ساسانی، که با صبر و حوصله‌ی بسیار در تمامی مراحل انجام این پژوهش راهنما و همراه من بود و از سرکار خانم دکتر حق‌بین که با مشاوره‌ی دلسوزانه‌ی ایشان این پژوهش انجام گرفت و نیز از اساتید محترم گروه زبان‌شناسی دانشگاه الزهراء نهایت تشکر و قدردانی را دارم.

از استاد ارجمندم جناب آقای حسینی که مرا با دنیای زبان‌شناسی و تحلیل گفتمان آشنا ساخت و همواره صبورانه پاسخ‌گوی پرسش‌هایم بود سپاس‌گزارم.

چکیده

گفتمان هسته‌ای ایران در چند سال اخیر یکی از چالش‌برانگیزترین گفتمان‌های مطرح شده در عرصه‌ی بین‌المللی بوده است، به گونه‌ای که کم‌تر محفل سیاسی بوده است که در آن سخنی از فعالیت‌های هسته‌ای ایران به میان نیامده باشد. نظر به این که گفتمان هسته‌ای ایران به لحاظ سیاسی از ابعاد مختلف مورد بررسی قرار گرفته است، جای خالی پژوهش‌هایی که این گفتمان را با رویکردی کاملاً زبانی مورد بررسی قرار دهند محسوس است. این پژوهش بر آن است تا با مقایسه‌ی گفتمان هسته‌ای ایران به روایت رئیس‌جمهورهای ایران و ایالات متحده دریابد که مرزبندی بین خود و دیگری در گفتمان ایشان چگونه بروز می‌یابد و نیز بازنمایی ایشان از فعالیت‌های هسته‌ای ایران چگونه است. بدین منظور چارچوب به کار گرفته شده در پژوهش حاضر تلفیقی از نظام گذرایی هلیدی و مربع ایدئولوژیک ون دایک است. در این پژوهش متن مصاحبه‌های مربوط به دوره‌ی اول ریاست جمهوری محمود احمدی‌نژاد و جورج دبلیو بوش در چارچوب فوق مورد تحلیل گفتمانی قرار داده شد و پس از تعیین دایره‌ی خود و دیگری در گفتمان ایشان مشخص شد که در بازنمایی مسئله‌ی هسته‌ای ایران به روایت این دو رئیس‌جمهور، در گفتمان رئیس‌جمهوری ایران بیش‌تر بر نکات مثبت خود و در گفتمان رئیس‌جمهوری امریکا بیش‌تر بر نکات منفی دیگری تأکید شده است. هم‌چنین در گفتمان رئیس‌جمهوری ایران بیش‌تر فرآیندهای رابطه‌ای و در گفتمان رئیس‌جمهوری امریکا بیش‌تر فرآیندهای مادی به کار برده شده است.

کلیدواژه‌ها: تحلیل گفتمان، انرژی هسته‌ای، نظام گذرایی، بازنمایی مثبت خود، بازنمایی منفی دیگری

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
الف.....	عنوان فارسی.....
ب.....	تقدیم.....
ت.....	قدردانی.....
ث.....	چکیده ی فارسی.....
ج.....	فهرست مطالب.....
ز.....	فهرست جدول ها.....
س.....	فهرست نمودارها.....
۱.....	فصل اول: مقدمه ی پژوهش.....
۲.....	۱-۱- مقدمه.....
۳.....	۱-۲- مسئله ی پژوهش.....
۴.....	۱-۲-۱- تعریف برخی از مفاهیم کلیدی پژوهش.....
۶.....	۱-۳- پرسش های پژوهش.....
۶.....	۱-۴- اهداف پژوهش و ضرورت های آن.....
۷.....	۱-۵- فرضیه های پژوهش.....
۷.....	۱-۶- سازمان پژوهش.....
۸.....	۱-۷- روش تجزیه و تحلیل داده ها.....
۹.....	۱-۸- جمع بندی.....
۱۰.....	فصل دوم- پیشینه ی مطالعاتی پژوهش.....
۱۱.....	۱-۲- مقدمه.....
۱۱.....	۱-۲-۲- مطالعات انجام شده با موضوع گفتمان هسته ای.....
۱۲.....	۱-۲-۲-۱- مطالعات انجام شده به زبان انگلیسی.....
۱۲.....	۱-۲-۲-۱-۱- تحلیل گفتمان سرمقاله های برجسته ی امریکا درباره ی برنامه ی هسته ای ایران.....
۱۳.....	۱۳.....

- ۲-۱-۲-۲- مبانی گفتمانی سیاست هسته‌ای ایران..... ۱۹
- ۲-۱-۲-۳- پوپولیسم اتمی ایران: سیاست‌های غیریکنواخت در گفتمان هسته‌ای
احمدی نژاد..... ۲۳
- ۲-۲-۲- مطالعات انجام شده به زبان فارسی..... ۲۴
- ۲-۲-۲-۱- تأثیر عوامل گفتمانی بر تجلی عناصر زبانی در متون مطبوعاتی..... ۲۴
- ۲-۲-۲-۲- بازتاب اخبار فعالیت‌های هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران در شبکه‌های
خبری بین‌المللی.. ۲۷
- ۲-۳-۲- مروری بر برخی مطالعات انجام شده با موضوع غیریت‌سازی در گفتمان سیاسی..... ۲۸
- ۲-۳-۱- پژوهش‌های انجام شده به زبان انگلیسی..... ۲۸
- ۲-۳-۱-۱- سازمان‌دهی ایدئولوژیک فرایندهای بازنمودی در معرفی "ما" و
"آن‌ها"..... ۲۸
- ۲-۳-۱-۲- پیرامون مقوله‌بندی عضویت: "ما"، "آن‌ها" و "اعمال خشونت" در گفتمان
سیاسی..... ۳۱
- ۲-۳-۱-۳- ارتباط و بحث و جدل روزمره‌ی سیاسی در دموکراسی مستقیم: مدافعان و
مخالفان انرژی هسته‌ای..... ۳۲
- ۲-۳-۲- پژوهش فارسی..... ۳۴
- ۲-۳-۱-۲- بازنمایی "ما" و "آن‌ها": تصویر سفیدپوستان و مسلمانان در نشریات غرب
پس از یازدهم سپتامبر ۲۰۰۱..... ۳۴
- ۴-۲- جمع‌بندی..... ۳۶
- فصل سوم: مبانی نظری پژوهش..... ۳۷**
- ۱-۳- مقدمه..... ۳۸
- ۲-۳- تحلیل انتقادی گفتمان..... ۳۸
- ۱-۲-۳- نشانه‌شناسی اجتماعی..... ۳۹
- ۲-۲-۳- نظم‌های گفتمانی و پسا ساخت‌گرایی فوکویی..... ۴۱
- ۳-۲-۳- انگاره‌ی اجتماعی شناختی..... ۴۲
- ۴-۲-۳- انگاره‌ی گفتمانی جامعه‌شناسی زبان..... ۴۴
- ۳-۳- دستور نظام مند نقش‌گرا..... ۴۵

۴۸.....	۱-۳-۳- فرانتش های زبان.....
۵۰.....	۲-۳-۳- مدل گذرایی.....
۵۳.....	۳-۳-۳- فرآیندها و شرکت کنندگان آنها.....
۵۵.....	۱-۳-۳-۳- بندهای مادی: فرآیندهای انجام دادن و اتفاق افتادن.....
۵۶.....	۱-۱-۳-۳-۳- بندهای مادی گذرا و بندهای مادی ناگذر.....
۵۸.....	۲-۱-۳-۳-۳- انواع انجام دادن ها و اتفاق افتادن ها.....
۶۰.....	۲-۳-۳-۳- بندهای ذهنی: فرآیندهای حس کردن.....
۶۱.....	۱-۲-۳-۳-۳- تفسیر بندهای ذهنی.....
۶۳.....	۲-۲-۳-۳-۳- فرافکنی.....
۶۴.....	۳-۳-۳-۳- بندهای رابطه ای: فرآیندهای بودن و داشتن.....
۶۵.....	۱-۳-۳-۳-۳- انواع بندهای رابطه ای.....
۶۶.....	۲-۳-۳-۳-۳- نمونه و ارزش.....
۶۷.....	۴-۳-۳-۳- بندهای رفتاری.....
۶۸.....	۵-۳-۳-۳- بندهای کلامی.....
۶۹.....	۶-۳-۳-۳- بندهای وجودی.....
۷۲.....	۴-۳-۳-۳- بازنمایی ایدئولوژیک.....
۷۲.....	۱-۴-۳- ایدئولوژی.....
۷۵.....	۲-۴-۳- بازنمایی مثبت خود و بازنمایی منفی دیگران.....
۷۷.....	۵-۳- جمع بندی.....
۷۸.....	فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده ها.....
۷۹.....	۱-۴- مقدمه.....
۷۹.....	۲-۴- جامعه ی آماری پژوهش.....
۸۴.....	۳-۴- غیریت سازی.....
۸۴.....	۱-۳-۴- غیریت سازی در گفتمان طرف ایرانی.....
۸۴.....	۱-۱-۳-۴- دایره ی خودی ها در گفتمان طرف ایرانی.....
۸۹.....	۲-۱-۳-۴- دایره ی دیگری.....

- ۳-۱-۳-۴- تحلیل نتایج به دست آمده در بخش غیریت‌سازی در گفت‌وگو طرف
ایرانی..... ۹۳
- ۲-۳-۴- غیریت‌سازی در گفت‌وگو طرف امریکایی..... ۹۵
- ۱-۲-۳-۴- دایره‌ی خودی‌ها در گفت‌وگو طرف امریکایی..... ۹۵
- ۲-۲-۳-۴- دایره‌ی دیگری در گفت‌وگو طرف امریکایی..... ۱۰۰
- ۳-۲-۳-۴- تحلیل نتایج به دست آمده در بخش غیریت‌سازی در گفت‌وگو طرف
امریکایی..... ۱۰۳
- ۴-۴- تحلیل مربع ایدئولوژیک..... ۱۰۵
- ۱-۴-۴- تحلیل مربع ایدئولوژیک در گفت‌وگو طرف ایرانی..... ۱۰۵
- ۱-۱-۴-۴- طرف ایرانی چگونه بر ویژگی‌های مثبت خود تأکید می‌کند؟..... ۱۰۶
- ۲-۱-۴-۴- طرف ایرانی چگونه از ویژگی‌های منفی خود رفع تأکید می‌کند؟..... ۱۱۲
- ۳-۱-۴-۴- طرف ایرانی چگونه بر ویژگی‌های منفی طرف مقابل تأکید
می‌کند؟..... ۱۱۶
- ۴-۱-۴-۴- طرف ایرانی چگونه از ویژگی‌های مثبت طرف مقابل رفع تأکید
می‌کند؟..... ۱۲۲
- ۵-۱-۴-۴- تحلیل نتایج به دست آمده از مربع ایدئولوژیک در گفت‌وگو طرف
ایرانی..... ۱۲۳
- ۱-۵-۱-۴-۴- فراوانی انواع فرآیندها به تفکیک اضلاع مربع ایدئولوژیک
در گفت‌وگو رئیس‌جمهوری ایران..... ۱۲۷
- ۲-۴-۴- تحلیل مربع ایدئولوژیک در گفت‌وگو طرف امریکایی..... ۱۲۸
- ۱-۲-۴-۴- طرف امریکایی چگونه بر ویژگی‌های مثبت خود تأکید
می‌کند؟..... ۱۲۸
- ۲-۲-۲-۴- طرف امریکایی چگونه از ویژگی‌های منفی خود رفع تأکید
می‌کند؟..... ۱۲۹
- ۳-۲-۴-۴- طرف امریکایی چگونه بر ویژگی‌های منفی طرف مقابل تأکید
می‌کند؟..... ۱۳۰

- ۴-۲-۴-۴- طرف امریکایی چگونه از ویژگی‌های مثبت طرف مقابل رفع تأکید می‌کند؟..... ۱۳۲
- ۴-۲-۵-۴- تحلیل آماری مربع ایدئولوژیک گفتمان طرف امریکایی..... ۱۳۳
- ۴-۲-۵-۱- فراوانی انواع فرآیندها به تفکیک اضلاع مربع ایدئولوژیک در گفتمان رئیس‌جمهوری امریکا..... ۱۳۶
- ۴-۵-۵- نکات مشترک در گفتمان طرف ایرانی و طرف امریکایی..... ۱۳۷
- ۴-۵-۱- جدا دانستن دولت و ملت طرف مقابل از یک‌دیگر..... ۱۳۷
- ۴-۵-۲- تأکید بر حمایت طرف مقابل از تروریسم..... ۱۳۹
- ۴-۵-۳- تعیین باید و نباید برای طرف مقابل..... ۱۴۰
- ۴-۵-۴- حضور پوتین در دایره‌ی خودی‌های هر دو طرف..... ۱۴۱
- ۴-۵-۵- اعتقاد به وجود گروه معقولی در میان حاکمان طرف مقابل..... ۱۴۱
- ۴-۵-۶- توصیف چگونگی افشای فعالیت‌های هسته‌ای ایران از دیدگاه این دو رئیس‌جمهور..... ۱۴۳
- ۴-۶-۶- نکات جانبی تحلیل..... ۱۴۳
- ۴-۶-۱- تحلیل جانبی در مورد طرف ایرانی..... ۱۴۳
- ۴-۶-۲- تحلیل جانبی در مورد طرف امریکایی..... ۱۴۴
- ۴-۷- جمع‌بندی..... ۱۴۶
- فصل پنجم: نتیجه‌های پژوهش..... ۱۴۷**
- ۵-۱- مقدمه..... ۱۴۸
- ۵-۲- مروری بر فصل‌های پیشین..... ۱۴۸
- ۵-۳- پرسش‌های پژوهش..... ۱۵۰
- ۵-۴- فرضیه‌های پژوهش..... ۱۵۴
- ۵-۵- نتیجه‌های اصلی پژوهش..... ۱۵۵
- ۵-۶- نتیجه‌های فرعی پژوهش..... ۱۵۶
- ۵-۷- پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آینده..... ۱۵۸
- ۵-۸- جمع‌بندی..... ۱۵۹

۱۶۰.....	کتاب‌نامه‌ی فارسی.....
۱۶۱.....	کتاب‌نامه‌ی انگلیسی.....
۱۶۵.....	واژه‌نامه‌ی فارسی - انگلیسی.....
۱۷۱.....	واژه‌نامه‌ی انگلیسی - فارسی.....
۱۷۶.....	چکیده‌ی انگلیسی.....
۱۷۷.....	عنوان انگلیسی.....

فهرست جدول‌ها

- جدول ۳-۱- نقش تجربی گروه‌ها و عبارات‌ها..... ۵۴
- جدول ۳-۲- انواع انجام دادن‌ها: سازنده و دگرگون‌کننده..... ۵۹
- جدول ۳-۳- زمان دستوری فرآیندهای ذهنی..... ۶۲
- جدول ۳-۴- تفسیر تجربه درونی و بیرونی با انواع مختلف فرآیندها..... ۶۵
- جدول ۳-۵- چند نمونه از بندهای اسنادی..... ۶۵
- جدول ۳-۶- چند نمونه از بندهای شناسایی..... ۶۶
- جدول ۳-۷- انواع فرآیندها در زبان انگلیسی..... ۷۱
- جدول ۳-۸- انواع فرآیند و شرکت‌کنندگان اصلی آن‌ها..... ۷۲
- جدول ۴-۱- خود و دیگری در گفتمان هسته‌ای ایران به روایت رئیس‌جمهوری ایران..... ۹۳
- جدول ۴-۲- خود و دیگری در گفتمان هسته‌ای ایران به روایت رئیس‌جمهوری ایالات
متحده..... ۱۰۳
- جدول ۴-۳- تحلیل مربع ایدئولوژیک گفتمان هسته‌ای ایران به روایت رئیس‌جمهوری
ایران..... ۱۲۳
- جدول ۴-۴- تحلیل مربع ایدئولوژیک گفتمان هسته‌ای ایران به روایت رئیس‌جمهوری ایران به
تفکیک نوع فرآیندها..... ۱۲۴
- جدول ۴-۵- تحلیل مربع ایدئولوژیک گفتمان هسته‌ای ایران به روایت رئیس‌جمهوری امریکا به
تفکیک نوع فرآیندها..... ۱۳۴
- جدول ۴-۵- مقایسه‌ی میزان استفاده از وجه امری در گفتمان دو رئیس‌جمهور..... ۱۴۰

فهرست نمودارها

- نمودار ۳-۱- انواع فرآیندها در انگلیسی.....۵۳
- نمودار ۴-۱- دایره‌ی خودی‌ها در گفتمان هسته‌ای ایران به روایت رئیس‌جمهوری ایران.....۹۴
- نمودار ۴-۲- دایره‌ی دیگری در گفتمان هسته‌ای ایران به روایت رئیس‌جمهوری ایران.....۹۴
- نمودار ۴-۳- فراوانی بندهای شامل غیریت‌سازی در گفتمان رئیس‌جمهوری ایران.....۹۴
- نمودار ۴-۴- فراوانی بندهای شامل خود و دیگری در گفتمان رئیس‌جمهوری ایران.....۹۵
- نمودار ۴-۵- دایره‌ی خودی‌ها در گفتمان هسته‌ای ایران به روایت رئیس‌جمهوری امریکا.....۱۰۴
- نمودار ۴-۶- دایره‌ی دیگری در گفتمان هسته‌ای ایران به روایت رئیس‌جمهوری امریکا.....۱۰۴
- نمودار ۴-۷- فراوانی بندهای شامل غیریت‌سازی در گفتمان رئیس‌جمهوری امریکا.....۱۰۴
- نمودار ۴-۸- فراوانی بندهای شامل خود و دیگری در گفتمان رئیس‌جمهوری امریکا.....۱۰۵
- نمودار ۴-۹- فراوانی بندهای به کار رفته در هر یک از اضلاع مربع ایدئولوژیک گفتمان هسته‌ای ایران به روایت رئیس‌جمهور ایران.....۱۲۶
- نمودار ۴-۱۰- تحلیل آماری مربع ایدئولوژیک گفتمان رئیس‌جمهوری ایران.....۱۲۶
- نمودار ۴-۱۱- فراوانی انواع فرآیندها در تأکید بر نکات مثبت خود.....۱۲۷
- نمودار ۴-۱۲- فراوانی انواع فرآیندها در رفع تأکید از نکات منفی خود.....۱۲۷
- نمودار ۴-۱۳- فراوانی انواع فرآیندها در تأکید بر نکات منفی دیگری.....۱۲۷
- نمودار ۴-۱۴- فراوانی انواع فرآیندها در رفع تأکید از نکات مثبت دیگری.....۱۲۸
- نمودار ۴-۱۵- مجموع فرآیندهای به کار گرفته شده در مربع ایدئولوژیک گفتمان رئیس‌جمهوری ایران به تفکیک نوع آن‌ها.....۱۲۸
- نمودار ۴-۱۶- فراوانی بندهای به کار رفته در هر یک از اضلاع مربع ایدئولوژیک گفتمان هسته‌ای ایران به روایت رئیس‌جمهور امریکا.....۱۳۵
- نمودار ۴-۱۷- تحلیل آماری مربع ایدئولوژیک گفتمان رئیس‌جمهوری امریکا.....۱۳۵
- نمودار ۴-۱۸- فراوانی انواع فرآیندها در تأکید بر نکات مثبت خود.....۱۳۶
- نمودار ۴-۱۹- فراوانی انواع فرآیندها در رفع تأکید از نکات منفی خود.....۱۳۶
- نمودار ۴-۲۰- فراوانی انواع فرآیندها در تأکید بر نکات منفی دیگری.....۱۳۶

- نمودار ۴-۲۱- فراوانی انواع فرآیندها در رفع تأکید از نکات مثبت دیگری.....۱۳۷
- نمودار ۴-۲۲- مجموع فرآیندهای به کار گرفته شده در مربع ایدئولوژیک گفتمان
رئیس جمهوری امریکا به تفکیک نوع آنها.....۱۳۷
- نمودار ۵-۱- فراوانی بندها به تفکیک اضلاع مربع ایدئولوژیک در گفتمان رئیس جمهور
ایران.....۱۵۰
- نمودار ۵-۲- فراوانی بندها به تفکیک اضلاع مربع ایدئولوژیک در گفتمان رئیس جمهور ایالات
متحده.....۱۵۱
- نمودار ۵-۳- فراوانی انواع فرآیندها در مربع ایدئولوژیک طرف ایرانی.....۱۵۲
- نمودار ۵-۴- فراوانی انواع فرآیندها در مربع ایدئولوژیک طرف امریکایی.....۱۵۳

فصل اول:

مقدمه‌ی پژوهش

۱-۱- مقدمه

فناوری هسته‌ای از پیشرفته‌ترین فنون عصر حاضر است و تأثیر آن بر گسترش فناوری‌های جدید از جمله در صنعت، کشاورزی و علوم پزشکی، جای‌گزینی منابع متناهی سوخت هسته‌ای مانند سوخت‌های فسیلی و در نتیجه جلوگیری از آلودگی محیط زیست و نیز اهمیت آن در تأمین انرژی مورد نیاز بشر بر کسی پوشیده نیست. این فناوری اکنون از مؤلفه‌های مهم پیشرفت کشورها محسوب می‌شود.

استفاده از انرژی هسته‌ای در ایران نخستین بار در دوران محمد رضا پهلوی مطرح گردید. اولین تلاش‌ها برای دستیابی به فناوری صلح‌آمیز هسته‌ای در ایران به امضای قرارداد همکاری ایران و آمریکا در چارچوب برنامه‌ی اتم برای صلح پیشنهادی آیزنهاور در سال ۱۹۵۷ بر می‌گردد (غریب‌آبادی: ۷). بر پایه‌ی این قرارداد، ایران چند کیلوگرم اورانیوم غنی‌شده برای مصرف پژوهشی از آمریکا دریافت می‌کرد. یک سال پس از امضای این قرارداد، مرکز مؤسسه‌ی علوم هسته‌ای که زیر نظر سازمان پیمان مرکزی^۱ (ستو) اداره می‌شد، از بغداد به تهران منتقل گردید و به دستور محمدرضا شاه یک مرکز پژوهش هسته‌ای در دانشگاه تهران تأسیس شد. در واقع باید گفت ایالات متحده اولین مشوق ایران برای دستیابی به فناوری هسته‌ای بوده است، کشوری که هم‌اکنون سردمدار مخالفت با فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای ایران محسوب می‌شود. این کشور در سال ۱۳۴۶ (۱۹۶۷م) اولین رآکتور تحقیقاتی آب‌سبک را برای ایران در دانشگاه تهران نصب و راه‌اندازی کرده و ۵ کیلوگرم اورانیوم غنی‌شده برای استفاده در این رآکتور تحقیقاتی به ایران تحویل داد. در سال‌های بعد موافقت‌نامه‌های مشابه بسیاری میان ایران با کشورهای نظیر فرانسه، آلمان، آرژانتین، هند و خود ایالات متحده در زمینه‌های مختلف گسترش فناوری هسته‌ای در کشور از جمله دریافت اورانیوم، خرید رآکتورهای موردنیاز و در صورت لزوم تعمیر آن‌ها، تربیت کارشناسان هسته‌ای ایرانی، احداث نیروگاه‌های اتمی و نیز غنی‌سازی اورانیوم به امضا رسید. تا این‌که با وقوع انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ (۱۹۷۸م) کلیه‌ی این کشورها

---

1. Central Treaty Organization (CENTO)

موافقت‌نامه‌ها و قراردادهای خود را با ایران به حال تعلیق درآوردند. بنابراین به ناچار دولت ایران ادامه‌ی تلاش برای دسترسی به انرژی هسته‌ای را به تنهایی دنبال کرد (همان‌جا).

در دهه‌ی سوم پس از انقلاب اسلامی، با فاش شدن فعالیت‌های هسته‌ای ایران و شکایت امریکا به شورای امنیت سازمان ملل به اتهام تهدیدآمیز بودن این فعالیت‌ها و به دنبال آن با شکل‌گیری پرونده‌ی هسته‌ای ایران در شورای امنیت، از اواخر دوره‌ی ریاست جمهوری سیدمحمدخاتمی گفتمان^۲ هسته‌ای ایران در شکل فعلی آن و در بعد جهانی مطرح شد.

۱-۲- مسئله‌ی پژوهش

موضوع هسته‌ای ایران در چند سال اخیر یکی از مهم‌ترین مباحث سیاسی در سطح ملی و بین‌المللی بوده است. این گفتمان در اشکال مختلفی تبلور یافته که در بعد کلان در رسانه‌ها و نیز در بیانیه‌های بین‌المللی صادرشده توسط طرف‌های ذی‌ربط و حتی غیرذی‌ربط مشاهده می‌شود و در بعد خرد در قالب شعارهایی چون "انرژی هسته‌ای حق مسلم ماست" در مکالمه‌های روزمره‌ی مردم ایران نیز راه یافته است. اهمیت مسئله‌ی هسته‌ای ایران به حدی است که مقام‌های کشورهای بزرگ دنیا در هر موردی که با هم دیدار می‌کنند به موضوع پرونده‌ی هسته‌ای ایران هم می‌پردازند.

بدیهی است که مطرح‌شدن چنین گفتمان ملی‌ای با ابعادی به وسعت جهانی، مستلزم تحلیل‌های سیاسی و زبانی کافی و درخور گستردگی آن می‌باشد. اما با وجود تحلیل‌ها و تفسیرهای بی‌شمار سیاسی که هر روزه در سطح ایران و جهان در این رابطه مطرح می‌شود، بررسی زبان‌شناختی کافی و جدی در این زمینه انجام نگرفته است. در واقع گفتمان هسته‌ای ایران، که گفتمانی نسبتاً نوظهور در عرصه‌ی سیاسی داخلی و بین‌المللی است، از بدو پیدایش خود مورد توجه شماری از پژوهش‌گران علوم سیاسی و اجتماعی قرار گرفته است. هرچند بیش‌تر این پژوهش‌ها از منظر علوم مختلفی نظیر جامعه‌شناسی و علوم سیاسی به این گفتمان پرداخته و به بعد زبانی آن- جز در موارد

---

1. discourse

اندکی - نپرداخته‌اند. علاوه بر این، در پژوهش‌هایی که از منظر زبان‌شناسی به این گفتمان پرداخته‌اند نیز، در سطوح بالای دیپلماتیک به این گفتمان پرداخته نشده است. نگارنده پرکردن جای خالی چنین بررسی را لازم دانسته و بر آن است تا در پژوهش حاضر گفتمان هسته‌ای ایران را به گونه‌ای که توسط دو طرف اصلی پرونده‌ی هسته‌ای ایران، یعنی جمهوری اسلامی ایران و ایالات متحده‌ی امریکا مطرح می‌شود تحلیل نماید. بنابراین در این پایان‌نامه گفتمان هسته‌ای ایران در سطح مصاحبه‌های رئیس‌جمهورهای دو کشور جمهوری اسلامی ایران و ایالات متحده‌ی امریکا مورد تحلیل قرار می‌گیرد. رویکرد این پژوهش نیز برخلاف بیش‌تر پژوهش‌هایی که تاکنون در این زمینه انجام شده است، رویکردی کاملاً زبانی است و در آن از هرگونه تحلیل سیاسی اجتناب می‌شود.

۱-۲-۱- تعریف برخی از مفاهیم کلیدی پژوهش

گذرایی^۳: در دیدگاه نظام‌مند نقش‌گرا به زبان، اصطلاح "گذرایی" به عنوان یک مفهوم معنایی به طور کلی به این اشاره می‌کند که معنا چگونه در بند بازنمایی می‌شود. این امر نشان می‌دهد که چگونه کاربران زبان تصویر ذهنی خود از واقعیت را در قالب زبان تجسم می‌بخشند و چگونه تجربه‌ی خود از دنیای اطرافشان را توضیح می‌دهند (هلیدی، ۱۹۹۴: ۱۰۶).

فرانقش‌های زبان: از دیدگاه هلیدی^۵ هر زبانی به طور هم‌زمان سه نقش را ایفا می‌کند، وی این نقش‌ها را فرانقش می‌نامد و آن‌ها را به سه دسته‌ی اندیشگانی^۶، بینافردی^۷ و متنی^۸ تقسیم می‌کند. این پژوهش در حوزه‌ی فرانقش اندیشگانی زبان قرار دارد (هلیدی [و متیسن^۹، ۲۰۰۴: ۲۹).

-
1. transivity
  2. metafunction
  3. M.A.K. Halliday
  4. ideational
  5. interpersonal
  6. textual
  7. Ch. Mattiessen

فرانقش اندیشگانی: از طریق این فرانقش است که گوینده یا نویسنده تجربه‌ی خود از پدیده‌های دنیای واقع را تجسم می‌بخشد؛ این فرآیند تجربه‌ی وی از دنیای درون آگاهی وی را شامل می‌شود: یعنی عکس‌العمل‌ها، شناخت، ادراک و نیز عملیات زبانی حرف زدن، فهمیدن و غیره (همان: ۲۹-۳۰).

فرآیند^{۱۰}ها: نظام گذرایی دنیای تجربه را در مجموعه‌ی قابل‌کنترلی از انواع فرآیندها تفسیر می‌کند. این عنصر مهم‌ترین سازه‌ی بند است و ملاک تقسیم‌بندی متن به بندهای سازنده‌ی آن به شمار می‌رود. بر این اساس بندها به شش دسته‌ی مادی^{۱۱}، ذهنی^{۱۲}، رابطه‌ای^{۱۳}، وجودی^{۱۴}، کلامی^{۱۵} و رفتاری^{۱۶} تقسیم می‌شوند (همان: ۱۷۰).

ایدئولوژی^{۱۷}: باورهای شناختی زیربنایی که مبنای بازنمایی اجتماعی مشترک بین اعضای یک گروه را تشکیل می‌دهد (ون دایک، ۲۰۰۴: ۲۷). ایدئولوژی‌ها یک گزینش گروه محور و منفعت طلبانه از ارزش‌های فرهنگی- اجتماعی زیربنایی صورت می‌دهند. از آن جا که پای روابط و منفعت‌های گروه در میان است، ایدئولوژی‌ها یک ساختار قطبی بین ما و آن‌ها از خود نشان می‌دهند.

مربع ایدئولوژیک^{۱۸}: استراتژی به کار گرفته شده برای ساختن گفتمان در رابطه‌های ایدئولوژیک شامل چهار حرکت است: بیان و تأکید بر اطلاعات مثبت درباره‌ی ما؛ بیان و تأکید بر اطلاعات منفی درباره‌ی آن‌ها؛ سرپوش گذاشتن و رفع تأکید از اطلاعات مثبت درباره‌ی آن‌ها؛ سرپوش گذاشتن و رفع تأکید از اطلاعات منفی درباره‌ی ما. این چهار حرکت مربع ایدئولوژیک مشهور را شکل می‌دهد که در استراتژی موقعیتی بازنمایی مثبت خود و همتای برون گروه آن یعنی بازنمایی منفی دیگران نقش خاصی ایفا می‌کند (ون دایک^{۱۹}: ۱۹۹۸: ۲۶۷).

-
1. process
  2. material
  3. mental
  4. relational
  5. existential
  6. verbal
  7. behavioral
  8. ideology
  9. ideational square
  10. T. Van Dijk

۱-۳- پرسش‌های پژوهش

- ۱- از میان چهار ضلع مربع ایدئولوژیک، در گفتمان هسته‌ای ایران از جانب رئیس‌جمهوری ایران بر کدام ضلع بیش‌تر تأکید می‌شود؟
- ۲- از میان چهار ضلع مربع ایدئولوژیک، در گفتمان هسته‌ای ایران از جانب رئیس‌جمهوری امریکا بر کدام ضلع بیش‌تر تأکید می‌شود؟
- ۳- در مربع ایدئولوژیک گفتمان هسته‌ای ایران به روایت رئیس‌جمهوری اسلامی ایران، کدام یک از فرآیندهای شش‌گانه‌ی هلیدی بیش‌تر به کار رفته است؟
- ۴- در مربع ایدئولوژیک گفتمان هسته‌ای ایران به روایت رئیس‌جمهوری ایالات متحده، کدام یک از فرآیندهای شش‌گانه‌ی هلیدی بیش‌تر به کار رفته است؟

۱-۴- هدف‌های پژوهش و ضرورت‌های آن

- مسئله‌ی هسته‌ای ایران در چند سال اخیر، بخصوص در سطح بین‌المللی مسئله‌ی چالش‌برانگیزی بوده است. تغییر رویکرد امریکا نسبت به ایران پس از انقلاب اسلامی، پیشبرد این برنامه توسط ایران به صورت مستقل که در نهایت منجر به دستیابی ایران به این فناوری گردید، و نیز کشاندن پرونده‌ی هسته‌ای ایران به شورای امنیت توسط ایالات متحده، بر پیچیدگی‌های این مسئله افزوده است. درک رویکرد این دو کشور در مقابل یکدیگر، فارغ از جنبه‌ی سیاست‌های کلی آن‌ها، تا حدودی از طریق سازوکارهای زبانی که در گفتمان جریان می‌یابند امکان‌پذیر است. بنابراین در پژوهش حاضر، گفتمان هسته‌ای ایران را با هدف‌های زیر مورد تحلیل قرار می‌دهیم:
- ۱- تحلیل چگونگی تقسیم دنیای خارج به دو گروه خودی و غیرخودی در گفتمان هر یک از رئیس‌جمهورهای ایران و امریکا در موضوع هسته‌ای ایران؛
  - ۲- بررسی چگونگی موجه جلوه‌دادن خود و غیرموجه جلوه‌دادن دیگری در گفتمان هر یک از رئیس‌جمهورهای ایران و امریکا در موضوع هسته‌ای ایران.